

Orioni Jana: sünnupaik jääs inemisega surmani üten

Kae lk 2

Määne om elo täämbädsel pääväl Ameerigamaal

Kae lk 3

Kuis önnõsuuvja hällü-latsõl juhtmä kokko aiva

Kae lk 4

Kodokandi kõrdategemise talgo. Timahavanõ «Teeme ära!» talgopäiv peetas puulpäävä, 7. lehekuul. Kõrraldaja omma vällä paknu, et seokõrd võetas inämb ette asju, miä avitasõ viikokõ ohotumbas tetä, oppasõ luuduskaitset ja avitasõ vahtsidõ naabridõga tutvsa saia. A egä talgokõrraldaja tege iks õkva tuud, midä timä kodokandin kõgõ inämb tetä vaia om. Vahtsõliina kihlkunna Loosi kandi rahval olf uma talgopäiv joba 1. lehekuul. Kümmekund inemist tei kõrda seldsi ruumõ ja mösi aknit, riibuti ka mõisaparki ja panti puid kuuri. Pildi pääl käu toimõndaminõ mõisapargin.

RAHMANI JANI jutt ja pilt

Pääle nakkas põlitsidõ kiili aastakümme

Timahava nakkas pääle riikevaihõlinõ põlitsidõ kiili aastakümme, miä kuulutõdi vällä 2019. aastagal New Yorgin ÜRO pääassambleel. Aastakümnet tähistäs ka Eesti, TaĤnan tetäs tuu pidolidsõlt vallahõ 6. lehekuul kell 14.

UL

Loengusari tuu kullõjani tiiduse lõunõeesti keelen

Tarto maailmaülikooli sari «Tiidüsjutt» pakk huviliidsilõ kullõmisõs hulga loengit tiidüsest. Kõnõldas nii Lõunõ-Eesti rahvist, psühholoogiast ku koroonaviirusõst.

«Tiidüsjutt om lõunõeesti keeline (tarto, mulgi, võro, seto) populaartiidüslük loengusari, mink edimäde loengu omma no huviliidsilõ kullõldava. Sarja tetäs «Euruupa kultuuripäälin Tarto 2024» põhiprogrammin olõva Tarto maailmaülikooli projekti tegemiisi hulgan, midä vidä Tarto ülikooli eetigakeskus.

«Neo loengu avitasõ otsi ja luvva kontaktõ Lõunõ-Eesti piirkunnan ja tutvusta kogu-kundõlõ tiidüstöie tulõmuisi,» seletäs eetigakeskusõ projekti-juht Laanõ Triinu. «Niimuudu avitas Tarto ülikuul üten naidõ kiili püsümise man.»

Edimäde loengu tarto keelest ja tarto keelen pidi eesti keele aoluu ja murdidõ profesri Pajusalu Karl. Tõõsõn loengun kõnõlõs lõunõeesti keele ja kultuuri lektri Jüvä Sullõv võro keelen lõunõeesti keelist ja rahvist. Kolmandan loengun tege Villändi kultuuria-

TENNUSE ANDRESE (TARTO ÜLIKUUL) PILT

Eesti keele aoluu ja murdidõ profesri Pajusalu Karl.

kadeemiä projektikoordinaatri Külvi Marit tarto keelen juttu Lõunõ-Eesti vanõmbast sünnuperimüsest.

«Kokkoleppe loengu pidämises omma tettü viil mitmõ tiidläsega, nii om uuta loengit psühholoogiast, koroonaviirusõst, farmaatsiast, atmosfääri-füüsikast ja eetikast,» seletäs Laanõ Triinu.

20–30 minotit pikä loengu omma kullõmisõs välän internetilehe helüait.ee/tiidusjutt/pääl.

UL

Vahtsõnõ latsiraamat oppas, kuis olla tõisi vasta hää

RAHMANI JAN

Vällä om tulnu vahtsõnõ võrokeeline latsiraamat, miä oppas, kuis tõisi vasta hää olla, ja and möttit, kui-muudu egäsugumadsõst träänist ilosit pilte ja kujokõisi kokko säädi. Raamadu «Tsillokõsõn majan» autor om Sillaste Kertu. Tä om kirotanu jutu elä-jist ja tuu ka esi raamatus kujondanu. Vahtsõt latsiraamatut kingitäs ligembil aastil kõigilõ Vanal Võromaal sündüvile latsilõ.

Om saanu joba traditsioonis, et Võro instituut kink noilõ latsilõ, kiä Vanal Võromaal sünnüse, võrokeelidse plaadi vai raamadu. Tulõval paaril aastagal om sääne kinke-raamat «Tsillokõsõn majan», miä kõnõlõs, kuis är leppi sis, ku om hulga rahvast kuun ja tülü om kerge tegünemä.

Raamat om peri latsikirändüse keskusõ ja kirästüse Päike ja Pilv konkursilt «Põlvepikku raamat». Tuul konkursil sai käsikiri tõõsõ kotussõ ja Võro instituut otsusf, et seo om õkva sääne lugu, miä tulnu ka võro kiilde ümbre panda ja võro keelen vällä anda. «Autor Kertu Sillaste olf tuu päle umbõlõ rõõmsa, tä om võro keelest häste vaimustusõn,» seletäs ümbrepandja Fastrõ Mariko.

Kiränik ja kunstnik Sillaste Kertu uma raamatuga «Tsillokõsõn majan».

A midä taast vahtsõst raamatust lukõ saa? «Seo om lugu eläjist, kiä elli tsillokõsõn majan. Tuust, kuis nä ütël pääväl hindä vahel tülü latsi ja är lepe. Ka pildi omma esierälise tuu poolõst, et omma tettü egäsugumadsõst träänist, midä kotun suhvlän ja mänguasjakasten ja egäl puul muial iks videles,» kõnõlõs Fastrõ Mariko.

5. lehekuul näüdätäs raamatut Põlvan Pihlapuu latsiaian ja Jakobi koolin ja Väimelä latsiaian. Sääl loetas raamatut ette ja autor Sillaste Kertu võtt üten egäsugumast kraami, minkast üten latsiga meisterdedäs ja kujokõisi kokko säetäs.

Raamat om mõtõldu kinkmises ja tuu tähendäs, et võrokeelist raamatut ei müvvä. A huvi-

lidsõ saava osta raamadu eesti keelen. Võro keelen saa juttu kullõlda helüait.ee lehe päält. «Väega huvitav olf lukõ, sisse sai hulga häid võrokeelitsit üteliisi. Ja tan om ka hulga egäsugust emotsiooni, midä sai sisse panda,» seletäs ümbrepandja Fastrõ Mariko, kiä om üteliidsi jutu Helüaita sisselugõja.

Tarton kutsutas kokko Kaplinski Jaani selts

6. lehekuul kell 13 asotõdas Tarton Eesti Kirändüsmuusoimin Kaplinski Jaani selts.

Kiränik Kaplinski Jaan (22.01.1941–08.08.2021) olf ja om maailma mõõtu luulõtaja ja mõtlõja. Tä kirotf uma elo joosul päält 60 raamadü Eestin ja tõist sama pallo vällämaal. Timä loomingut om pant vähämbält 30 kiilde, tä om saanu hulga avvohindu, noidõ siän Euruupa kirändüsavvohinna elotüü iist. Tedä om mito kõrda esitit Nobeli kirändüspreemiä kandidaadis. Kaplinski luulõ ja mõttõlooming om tunnõt ja hinnat mitte ütsindä Eestin, a ka Soomõn, Skandinaavian ja muial. Luulõtuusi ja juttõ om Kaplinski kirotanu ja avaldanu ka võro keelen.

Päält avaldõduisi teossidõ

RAHMANI JANI PILT

Kaplinski Jaan 2019. aastagal autogrammi andman.

om Kaplinskist maaha jäänü suur käsikiräline ja digitaalnõ perändüs: kaustigu mõttidõ ja märkmidega, loengidõ ja ettekandidõ konsekti, luulõtuusi ja juttõ mustandi, artikli,

essee, päiviku, kultuuriluulidsõlt huvvipakva kirävaihtus, raamadukogo ja pallo muud. Tuu matõrjaali kõrdasäädmine, läbitüütämine om suur ettevõtminõ, miä nõud kõigi Kaplinski loomingu avvustajidõ ütist tegemist.

Tuuperäst om rühm Kaplinski Jaani lähküidsi inemiisi ja sõpru otsustanu luvva Kaplinski seldsi, miä kõüt ütte inemiisi ja asotuisi, kink jaos timä kiräsõna om tähtsä ja kiä tahtva, et tuust saanu ossa võimaligult pallo nii täämbä ku tulõvigun.

Selts plaan üten lüvvä kultuuriprojekten, küssü fondõst ja annõtajidõ käest tukõ stipendiummõ, preemjide ja uurmistöie jaos ni konvõrentse ja kultuuriüritüisi kõrraldamises, miä avitasõ vallahõ märki ja edesi arõnda Kaplinski

perändüst. Seldsi elokutsjidõ suuv om, et Kaplinski luulõtuusi ja juttõ kõrval jõudnu laemba avalikkusõ ette ka timä filosoofilidsõmbat laadi mõttõ. Nuu andva ainõst edesi märgota keelest ja kultuurist, inemisest ja Jumalast, inemisest ja luudusõst, tehis-intellekti ja inemise vaimu vaihõkõrrast, Hummogu ja Õdagu mõotamiisist ja pallo-dõst tõisist asjost, mink peräst Kaplinski Jaan süänd valuf ja minkast mõtõlf ja kirotf.

Kõiki, kiä omma toda miilt, et Kaplinski Jaani looming om tähtsä, ja tahtva plaanitudõ tegemiisi man üten avita, oodõtas seldsi luumisõ mano. Huvi-lidsõ saava hinnäst kirja panda ja muud teedüst internetiaadrõsi jaankaplinski.eu päält.

UL

MÄRGOTUS

*Inemisega jääs sünnüst surmani üten kotus,
kost tä peri om*

Tark rändäjä jätt süäme kodo

Peri olõ ma Võro liinast, a Taľna lähkün elänü joba kongi 17 aastakka. Kooni perämädse aoni olõ õi mu tutvildõ tsõõri trehvänü üttegi võrokõist, kinka uman keelen kõnõlda. Päält tuu olõ ma esi joba põlvkunnast, kinka vanõmba inämp koton võro kiilt es kõnõla. Olkõ, et suurõ inemise ja esieränis vanõmbaiäldise inemise umavaihlõ külh kõnõli. Tuust huulmalda, et es opata vai et ma latsõn esi võro kiilt es kõnõla, om tuu õks kuigi mu seen alalõ püsünü. Võro kiil jäie esihindäst külge ja ma kasvi timäga ütte, kuna Võro liinan ja maal vanavanõmbidõ man sai olla egä päiv keelekeskkunna seen. Ma usu külh, et kõgõ kimmämbält jääs inemist saatma tuu, miä om tä ümbre olnu latsõn, inemises kasumisõ aastil.

Sommeri Lauri om kirotanu uman raamatun «Lugusid lõunast» (lk 9): «Kuna ma elasin Võrumaa südames, oli kahe haruga iidse pärna taga Setu ja aida taga Petseri pool, suitsusauna tagust rada pidi pääses Lätti, läbi lauda ja kanade õrre alt sai Tsooru. Võrru tuli minna pesukõõgi korstna kaudu ja muud kandid andsid ennast ka ilusti hoonete ja puude kaudu määrata.»

Seo mõttõkääk and häste edesi, et inemisega jääs sünnüst surmani üten kotus, kost tä peri om. Ku kavvõndalõ inemine uman elon ka lätt vai kohe vällä jõud, edimäne samm tii pääl tulõ tetä «pesukõõgi korstna kaudu». Tuust alguspunktist, kost inemine peri om, või timä minnä üttsõ kõik määnsen tsihin, alguspunkt esi jääs õks muutmalda üttsõ ja samas.

Panni küsümüse, kuis jäiä võrokõsõs sõs, ku Võromaast kavvõndal elät, märgotamisõs ette ka Kadrioro raamadukogo võro keele tsõõrist ossavõtjilõ. Vastussid tulõ mitmõsugutsid. Tennä näid väega mukka üten märgotamast.

Pallo avitas tuu, ku sul om võtta mõni perreliigõ, sugulanõ vai tutvva, kinka saat kõnõlda uman keelen. Kasvai nii, et kõlistati tõnõtõsõlõ, ku üttsõ eläs Eesti üten ja tõnõ tõsõn nukan. Latsilõ miildüs kullõlda, kuis vanaimä-vanaesä ummi mälehtüisi kõnõlasõ – et kuis elo ja määndse asä näide noorõn iän olliva. Latsõ jääse noid juttõ kullõma sõski viil, ku nä joba suurõ inemise ommava. Hää nõvv om sääne: ku vähägi and, laskõ latsil vanavanõmbidõ man olla, näil üten toimõnda ja umavaihlõ juttu aia. Ja vanavanõmba – kirotagõ üles ummi mälehtüisi, pruuvgõ kirotõ õkva võro keelen. Väega tähtsä hindätiidmise alalõhoitmisõ jaos om üles löüdä hindä muudu inemise ja hoita näid hindä lähkün.

Trehvsi üttsõrd pikembält kõnõlama üte muusõumitüü-

ORIONI JANA, raamadukogohoitja, võrokeelidse kohvitarõ kõrraldaja Talnan

täjäga. Juttu tulõ ütest ni tõsõst asast, kangakudamisõst piili pääl, leeväteost, määndse kiildmise vai käskmise tõiel varramba olliva, et kuis näid õigõlõ tetä tulõ. Sõs tuu muusõumitüütä ütel: «Sa kõnõlat väega pallo umast vanaimäst – tähendäs, et sul omma juurõ kimmäle paigan.» No mul om vidänü, olõ saanu latsõn peris pallo vanavanõmbidõ man olla.

Uma periolõmisõ tundmisõs (vai meelen hoitmisõs) om hää, ku saat vaihlõpää, olkõ vai harva, Võromaal külän kävvü. Tutva paiga andva jälki jõudu ja väke mano. Mu hindä latsõ omma ütelnü, et Võrol om õhk parõmb, näile tunnus nigu puh-tamb olõs. Esihindä kotsilõ olõ tähele pandnu, et ma Talnan õks viil ei mõista ilma märke lukõ. Keväjä, ku aknõst kaiõn paistus päivilik lämme ilm, või välän õhk olla ijakülm. Võrol elli, sõs olõ teedä, et ku puhk kimmäs suur tuul joba hummogu, om õdagus vihm platsin. Põhan mere veeren puhk suur tuul kõik aig. Undsõ ja tuul mu võromaalasõ arvosaamisõ perrä samal aol olla ei saa, a mere veeren saava külh. Tuu om seeniaoni mullõ väega andsak kaia, kuimuudu lahmaku undsõrääbali lindasõ – edimäne mõtõ om kõgõ, et kongi om tuli valla pääsnü.

Kotussõtunnõ käü kokko inne vällä üteldü mõttõga: tulõ hoita kõüdüst uma kodokotusõga ja inemiisiga, kiä no kah viil Võromaal eläse.

Ja viil üttsõ mõtõ – ku piät uma eloga kotost vai eski kodomaalt kavvõmbalõ är kolima, sõs võta hindäga üten

kododsõ söõgi. Ku om kasvai mõni retsept sääne, midä imä vai vanaimä muudu saat tetä, sõs tuu avitas kimmäs säädi nii kihä ku süäme. Mu latsilõ näütuses miildüs häste jahvekardokakõrt, esieränis ku viil suidusannan suidsutõdud lihha kah mano andas... Seod süüki om tettü mi perren vähämbält neli põlvõ, nii et hää tahtmisõ kõrral võinu seo joba perändikultuuri nimistühe panda. Tõnõ supp om mu tõsõ vanaimä käest. Sääln seen käü tükkes poodõt keedet muna ja supihainu või olla nii pallo, et mustas. Kuna om vanavanaimä supp, sis olõ õi üttsõ lats kõrdagi ütelnü, et võta är neo «puru» supi päält.

Hindätiidmist hoit häste alalõ ja esiki nõst korgõmbas, ku saat ummi tegemiisiga Võromaalõ kassu tuvva. Tähendäs, et ku tiit säänsid asju, minkast tegunes hääd suurõmbalõ hulgalõ Võromaal eläville vai säält peri olõvilõ inemiisile. Ku su tegemise avitasõ tõsil kah umma kiilt ja miilt alalõ hoita.

Kokkuvõttõs või üteldä Aafri-ga vanasõna perrä, miä ma löüdse kunstnigu Lipartia Olivia üte pildi alt: «Tark rändäjä jätt uma süäme kodo.»

Helüaida ja Uma Lehe märgotuisi sari.

Seo märgotus sünnüs veebilehe helüait.ee ja Uma Lehe kuuntüün. Taadsamma märgotust saat kullõlda autori esitüsen Helüaida lehe pääl.

Vahtsidõ naabridõga tutvvas!

Timahavadsõ «Teeme ära!» talgopäävä üts tsiht om tetä tutvust vahtsidõ naabridõga ja näid inämb uma kogokunnaga kõütä. Om jo koroonaaol maalõ elämä tulnu vahtsõt rahvast ja perämädse aol om vahtsõt rahvast mi maalõ tulnu ka Ukrainast.

Mu meelest om tutvassaaminõ väega hää mõtõ. Kuigi osa inemiisi eläs maal tuuperäst, et ei piäs naabridõga egä päiv läbi käümä ja saas umaette olla, om iks hää teedä, kiä midä mõist ja tege. Niimuudu mõistami api küssü ja pakku. Vai saami mõnikõrd niisama lobajuttu aia ja sannan kävvü.

Mi külän ommaki inämbüs säändse, kiä omma perämädse 25 aasta joosul siiä elämä tulnu. Peris põlitsid om õnnõ mõni üttsik. Alostus om kõigil üttemuudu: vast nii aasta jago ei olõ tõisiga suurõmbat läbikäümist. A sis saias tutvvas ja tassakõistõ naatas ka läbi käümä. Mõni saa sõbras ja mõni lätt tüllü, nigu taa asi maailman iks käü. Määnestki väega kõrraperälist kogokunda meil tegünenü ei olõ, a tiiami häste, kiä autot parandas, viinamarjo vai lilli kasvatas, mehiläidsi pidä, kost saa jahhu vai olt. Vai kiä kirotas luulõtuisi ja kiä luu vahtsit helüteossit.

Tast sis üleskutsminõ vannolõ olõjilõ: kutsu uma vahtsõnõ naabri talgopääväle! Äkki tulõgi ja võiolla saat hää vahtsõ tutvva. Vai saat vähembält teedä, midä tõõnõ inemine tege.

RAHMANI JAN,
Uma Lehe päätoimõndaja

UMALEHT

Tulõ vällä egä katõ nädäli takast neläpäävä.

Toimõndusõ aadrõs: Tartu 48, 65609, Võro liin

E-post: info@umaleht.ee, tel 78 222 21

Kodoleht: umaleht.ee

Molõvihk: facebook.com/umaleht

Päätoimõndaja: Jan Rahman, tel 56 922 841
jan@umaleht.ee
Abitoimõndaja: Kaile Kabun, info@umaleht.ee
Keeletoimõndaja: Laivi Org, laiviorg@gmail.com
Latsinuka toimõndaja: Mariko Faster,
latsinukk@umaleht.ee

Uma Lehe toimõndusõ kolleegium:

Tiia Allas, Külli Eichenbaum,
Aapo Ilves, Kaido Kama,
Ülle Kauksi, Rainer Kuuba,
Evar Saar.

Välläandja: SA Kultuurileht, kl.ee

Tellmine: Express Post AS, tellimine.ee, tel 617 7717

Tõsõ kundi otsast

Ettevõtja PINDMAA AIGAR märgotat tan ilmaasju pääle tsipa tõsõ nuka alt, ku hariligu kaema harinu oltas.

Õnnõ otsminõ

Mõni aig tagasi kõlist mullõ sõbõr Osula Hugo. Tä kutsõ mu Nõmmõ Rotary klubi inemiisile kõnõlõma, ütels, et näil om sääne kõrd, et egä klubiliigõ kuts üte põnõva esinejä. Ma es võta mõtlõmisaigu, ütli kõrraga, et lähä.

Ku olli vastussõ är andnu, naksi märkmä, et midä ma sääln kõnõlõ. Egäugutsit häid mõttit tulõ pähä. A sinnä sõitõn, ku näi tuud hullust, miä Talna tii pääl olõ, latsi kõik mu plaanitu mõttõ meelest.

Tuu tii pääl olõ mitu kõrda sääne tunnõ, et mõnõl inemisel om iks väega kipõ kohegi minnekiga. Ja võiolla ka ärminekiga. Ka Talna liinan es olõ lugu parõmb: ku mõni auto tahtsõ must müüdä minnä, sõitsõ tä esiki jalgtiid piten, et õnnõ kipõmbalõ saia.

Sis lei mul pää seen lamp palama: ma kõnõlõ hoobis tuust paigast, kon ma elä. Sai äkki selgele arvo, et luuja om iks väega helde olnu, et om lasknu mul tan elon sündüdä siiä Võromaalõ, olla võrokõnõ, mõista taad kiilt.

Nii ma kõnõlõgi pääliina

untsandsakilõ Võromaast. Paistu, et näile miildü, selle et kokkosaaminõ, miä olõ plaanit tunni pikkudsõs, vinnü puultõistku tunni pääle. Ütlemläidä hää olõ uhkusta tuuga, et ma elä paigan, kon om Eesti kõgõ korgõmb mägi, kõgõ süvämb järv, kõgõ ilosamb kanjon, kõgõ ilosamb kiil, kon omma kõgõ kivistü-rikkamba jõõ ja kon om nii pallo illo ümbretsõõri, et tuud ei mõista ei sele-tä ega üles kirotõ, tuud piät esi uma silmäga nägemä.

Perän, ku säält õdagult tagasi sõidi, jäl suuri maiu vaihlõlt läbi, kai tuud liina ja mõtli, et mis sis saa, ku tan midägi juhtus ja inämb tuu juhe ei tüütä, mis maiu sisse kibõnit vii. Midä nuu inemise sis pääle nakkasõ? Ja ma ei saa kuigi arvo, mis naid inemiisi sääln Talnan kinni hoit, mille nä sääln omma.

Sis tulõ mul vahtsõst peris pido hinge sisse. Suur teno luujalõ, et ma olõ sündünü siiä Võromaalõ ja mul om tan võimalus olnu umma ello ellä. Täämbä ei olõ vast üttegi jõudu, mis minno tast kohegi kavvõlõ maalõ õnnõ otsma veenü. Õnn omgi tansaman ja parhilla.

Pulga Jaani mõtõlus

Rohilidsõst põhimõt-tõst sinitse mereni

Vanast, nüüdki vahel, laulõti sinimerest. Et ahoi, üle sinimere. Mullõ tundus meri küll inämb-jagu rohiline. Viil tundus.

Rohilisel olõ vanast mürgü tähendüs. Mürgül jäl arstirohu uma. Ja arstirohu olligi õigõl aol korjatu rohilise kasvu. Kõik tundu ollõv õigõ ja elu kävegi nii. Ilm es olõ ülearu lihtsäs kõnõlõ, aga ka mitte üle mõistusõ keeruline.

Tegüsi liina, igävene hulk eestläisi elli Peterburin vai Riian. Liinan olõ rohilist veidemb, nii et pidi manu istutama. Näütuses mõnõ ilusa kanepitaime. Mii külän kasus noid taimi siiämaani mõtsikult. Näide siimniidega söõdeti peremiist, et tuu inne külvitüü lõppu luitsat nukka es visanu. Muusean: ka umakasvatõt tubak ei olõ viil är häönü ja ma ei olõ joht kuulnu, et mõni olõs umakasvatõt tubakust kopsuvähi saanu. Kui annat taimõlõ tuud, midä tä taht, sis taim kaits sinnu egasugutsiide häti iist. Annat Maalõ tuud, midä täl vaia, ja tä lask sul ilustõ ellä. Kaonu Vigala Sass ütels tuu manu viil üte tingimusõ: sa peat taimõ esi külvmä umakorjat siimniist ja nii järjest mitu aastat.

Rohiline põhimõtõ om: är teku tõsõlõ tuud, midä sa ei taha, et sullõ olõs tettü. Kui sutat, tii hääd. A ku kavvõdalõ tuu rohiline põhimõtõ küünüs? Kas ka riike manu, kiä ütstõsõlõ hõngulõõri kallal? Paistus nii, et põhimõtõ üttsindä ei vea vällä. Põhimõtõst astutas üle veitsiviisi ja pia oltas tõsõlõ hõngulõõri man. Ja ku viil minevik mängu võtta, sis tuud ülekoht ei jõvva kiäki kinni massa.

Nii et piat viil olõma määnegi andisandmise põhimõtõ, miä edimäst tävëndäs. Om kuritegudõ aigumise säädüs ja aigumatutõ kuritegudõ uma. Tuu kõik ei keelä är sõtu, sõtu vallapästjä jääs harilikult kohegi puhma takka varju. Vähämbält ei olõ õnnõstunu kedägi kirutuslaua takast vai pangajuhi tooli päält völlappu ala vedädä. Ja kas omgi proovitu?

Tundus, et seon sõan om pätte üttsjagu, kelle üle kohut mõista. Terviide riike völlatõmbamisest suurt vällä ei tulõ.

Aga meil om pörõlt viil nii, et noorõ (ja vanõmba) mehe laulva «ahoi, üle sinimere» ja sõitva Egiptustõ. Sääln ostva odava raha iist sinitsiid tablette ja meri omgi sinine. Ja midägi halva üldä ei olõki. Tulõva kodu ja kodu ei olõki purus pommitet.

Saami umilõ saata kaardi, et meil om kõik häste.

Sis om häste, ku häste om.

Pildikeisi Ameerigamaa reisi päält

RAHMANI JAN

Plaansõmi 2020. aasta-ga mahlakuun perrega üte Ameerigamaa reisi ette võtta. A koroona tull vaihölö. No kats aastakka ildampa saimi reisi siski tettüs: ollimi nädalikese New Yorgi ja New Jersey osariigin. Tan sis mõnõ tähelepanmisõ.

Säänesama elo. Või üteldä, et elo Ameerigamaal ja Eestimaal om inämb-vähämb säänesama. Tiia-i, kas omma ameeriklasõ mi muudu elämä naanu vai sis om vastapite.

New York. Tuu om küländ suur liin, kost juusk läbi jõgi ja kon kesken om suur park. Umbõs nigu meil Vahtsõliina, a hulga suurõmb. Kõndsõmi liina pääl, rahvast oll kül hulga, a Vahtsõliinan om laada aigu tsurmminõ suurõmb. Nii et näil om viil, kohe edesi minnä.

Süük. Ameeriklasõ söövä pallo saia. Tuuga om meil, leeväsüüjil, peris rassõ är harinõda. A süvväs ka muud, näütüses lihha. Ütekõrra veivä ameeriklasõ meid Jaapani restoraani, kon kokk mi nõna all söõgi valmis tekk. Lihha mõistsõ tä uma pliidiravva pääl häste kütsä.

Kirivüs. Ameeriklasilõ paisusõ miildüvät kirivä asä. Tuud kirivüist saa nätä poodin ja uulitsa pääl. Meid viidi üttele latsilõ mõtõldulõ mängupõrgulõ, kon kirivide massinidõ pääl sai kõvastõ rahha maaha mängi.

Jalaga käümine. Ku New Yorgi liin vällä jättä, sis jalaga kävvü Ameerigamaal suurt es saa. Poodi omma näil kah niimuudu tettü, et üte iist tõdõsõ ette tulõ autoga sõita, kuigi nä omma tõõnõtõdõsõlõ küländ lähkül. Kõndmisõ teid om veidü ja nuu lõpõsõ mõnikõrd äkki kesk võssu är.

Mõts. Põha puul, kohe meid üüpääväs viidi, näimi peris kõrralikku mõtsa. Puu omma säääl tõistmuudu: om kolmõ sorti pedäjit, musta kõo ja tammõpuu. Ameeriklasõ sõitva mõtsan ATVga, pidävä säääl jahti, käävä mõtsa püssälaskmist harõtama. Ku mõni puu tuulõga maaha satas, sis inämbüisi jätäs tuu sinnasamma maaha. Niipallo ku vaia, tetäs küttepuiõs, a puiõga kütetäs küländ veidü.

RAHMANI ELO PILDI

New Yorgi kesken om Central Park, kon inemise käävä puhkaman ja lumpõ pääl tsuklõvit partsõ kaeman.

Mõtsaalonõ New Yorgi osariigin. Tan sõidõtas ATV-ga, peetäs jahti, kullõldas tsirgulaulu ja tundas mõtsarikkusõst mõnno.

Ku kallimba tammõpuu parras kasusõ, raotas nuu mõtsast vällä niimuudu, et ülejäänü mõts alalõ püsünü. Mõnõn paigan kasus säändse «huuldamada» mõtsa all tikri muudu puhmõ, a luudus om niimuudu säädnü, et puhma mõistva piiri pitä.

Seo nädäli joosul es näe ma ütteri lakõs raotut kotust. Arvada omma ameeriklasõ nii pikkä aigu vaba rahvas olnu, et ei pelgä mõtsa käestvõtmist ja ei taha tuud kipõstõ rahas tetä. Nii om näil võimalus ka kõik järgmädsõ aastakümne umast mõtsast rõõmu tunda.

Jaapani koka pliidiravva pääl küdsetü liha.

Latsi mängupõrgu, kon sai hulga rahha maaha mängi.

Uma Lehe toimõndaja suurõn New Yorgi liinan.

URMI AILI

Priinime lugu

Rubriigin kõnõldas perekunnanimmi periolõmisõst ja tähendüsest.

Räst, Rästa ja Rästas

Nimel *Räst* om kandjit 51. Seo nime saiva taluperre Suurõ-Rõngu mõisa mõlõmban Rästä talun ja sugulasõ üle valla. Saman suguvõsan nakaš keriklikult ette tulõma ka nimme *Rästä*, näütüses hingelugõmisõ *Hain Räst* om Rõngu vanan

personaalraamatun *Hain Rästä*. Lakja lätš inämbäste nimekuju *Räst*, Võrumaalõgi Kane-pi, Põlva ja Urvastõ kihlkunda jõudsõ Räst õkva Rõngust.

Tartu- ja Võrumaa nimel *Rästä* om kandjit 139. Sääntsel kujul panti seo Tartu lähkün Vorbusõ ja Raadi mõisin, mõlõmban Rästä talu perrä. Põlva kihlkunna Peri mõisan nime *Rästa* saaja olli peri Vana-Koiola mõisa Mamastõst, kon näide sugulasõ saiva nime Rästas. Nigu üteldü, tegüsi nimekuu *Rästa* ka Rõngun. Viil om nimme *Rästa* võet

eestistämisel nime *Raudlerberg* asõmalõ Kunda liinan.

Nimi *Rästas* 170 kandjaga om tegünü joba umbõs 20 paigan. Alguju hingelugõmisin olli *Rästas*, *Restas*, *Raestas* ja *Reastas*. Nii mõnigi kõrd om tuust saanu täämbädse päävä nimi *Räästas* (26). Tsirgunime-tüsel ja põhaeesti sõnal *räästas* 'katusõ kaartõviir' tege selget vahet eesti kiräkiil. Vanan rahvakeelen või olla nii ja naa, ka katusõl või olla *rästas* ja tsirku võidas kutsu *räästas*, lõuna-eesti keelealal *räästäs*.

Tegünemise kotussõ Võrumaal omma Vana-Piigastõ Kanepin, Vahtsõ-Antsla Urvastõn, Karula mõisa, Rõugõ ja Korgõpalu mõisa, Vahtsõliina mõisa ja Vana-Koiola mõisa Põlvan. Põlva kihlkunnan lõvvüs säänest vanna talunime Mõtstõ ja Koiola (Pragi) külän. Kas vana talunime alusõs om tsirgunimi vai määnegi tundmalda edenimi, olõ-i selge.

Nimme *Rästas* om tegünü ka Sangastõn, Otõmpääl ja Nõon, mitman paigan Mulgimaal, Kolga-Jaanin, Jõõprõ mõisan

Audrun (säält päämidselt *Räästas*), Rapla lähkün Kehtnan ja katõn paigan Virumaal. Nimme *Rästas* omma võtnu ka kats peret 1921. aastagal Petseri vallan. Eestistämise üts juhtum om tõlkminnõ: Drosdov Rootova vallan om võtnu nime *Rästas*. Viil omma säändse eestistedü nime võtnu Ernel Vahtsõ-Antslan, Neihaus Vaimastveren ja Silsky Valgan.

Priinimele inämbäste alusõs olõja sõnaga *rästäs* om sääne lugu, et vanan võru keelen es tetä vahet tsirkõ liigitüse perekunnal *Rästäs* (*Turdus*) ja

Mõtõlus

Meil om kõik häste

Kevväi kül vinnü tulõkiga, nigu vinnüs ka sõda minekiga, a muido om meil kõik häste. Koroona nakkas är kaoma ja ilmaruum om valla tettü. Ku rahha jakkus, sis sõida vai lõunahe lämmä kätte keväjät pikendämä.

Paigapääl om elo kül kallimbas länünü, a ku kuulõt, kuis sõan piät elämä pia ilma söömäldä, sis tohe ei nurista. Ostat esi kah lihtsäle veidemb, piä ei kõgõ laud loogan olõma. Kõgõ parõmbahe eläse iks nuu, kellel kardohka ja sahviti umast keldrist võtta omma. Nii jääs rohkõmb rahha muiõ asjo ostmisõs.

Riik kah veidükese avitas takast, nõst pensionnõ ja toetuisi. Ega riigil kah kerge ei olõ. Sõa iist är pagõmisõga om mi riiki mano tulnu ii pallo rahvast, kes kõik tahtva katmist. A eestläse umma lahkõ rahvas. Avitasõ ja andva nii pallo ku saa. Ei olõ viil kiäki nälgä är koolnu, ei mi esi ega tulõja.

Rahuaol nii pallo tuu pääle ei mõtlõ, et taa sõda om iks väega hirmsa. Inemise koolõsõ, nii noorõ ku vana. Ja hää viil, ku saat sõa jalost är paeda. Ega kiäki ei tulõ hää meelega umast kotost är, latsõ ja kotikõnõ asjoga kae otsan. Tiidmäldä, kohe minnä ja mis iin uut.

Õnnõs om suurõmb jago inemiisi häätähtja ja avitasõ. Ku sa tulõt iks, kats kätt tühän karmanin, sis om elo vahtsõst alostamisõs ekä asja vaia, niidist-nõglast kooni sängü ja päävafoni vällä.

Ja tulõja omma väega tenoligu. Nä ei taha olla niisama priileeväsüüjä ja otsva hindäle tüüd. Õnnõs omma pallo ka joba tüüle saanu. Latsil om kül koolin rassõ võõran keelen oppi, a nä omma nutiga. Näil jääse sõna ruttu miilde, ja ku viil ütenukuun eesti latsiga mängvä, sis om kiil pia selge. Tüü man niisama. Väega pallo inemise, esieranis vanõmba ja ka keskiän inemise, omma umal aol koolin vinne kiilt opnu ja saava tüüle tulõjidõga edimält vinne keelen kõnõlda.

Olõ ei elol hätä midägi. Ja kül nakkas viil parõmbahe minemä. Kooni mi elämi umal vabal maal, om kõik väega häste.

Kuldnokk (Sturnus). Üte rästä mii rahva meelest kõik, tuud inämb, et ka kulladsõ noki-ga rästäs om sügüse täpiline. Üte sõnaga tulõ toimõ ka läti kiil, kon omma *mezastrazds*, sõna-sõnalt 'mõtsarästäs' ja kulladsõ nokiga *majas strazds*, sõna-sõnalt 'kodurästäs'.

Sõna *rästäs* esi omgi mi keelen vana balti lainsõna, kae läti *strazds* ja leedu *strazdas*. Ka vinne keele sama tähendüsägä *ðpozð* om peri baltoslaavi algkeelest.

SAARÕ EVAR

Telefonimäng

KIVITI KADRI

Mängu mängiti minevä aasta 27. lehekuu pääväl mu vele perreh Kahkva küläh Võromaal. Mängolidsõ olliva mu veli, kellel olf tuupäiv sünnüpäiv, tä verivahtsõnõ väümiis, vele-tütär, mu tõõnõ veli, vele latsõ-põlvõsõbõr ja viil mõnõ kimmäs tegemäldä sõbra ja tutva.

Päiv olf jo korgõh, ku telefonihelü sundsõ vele kohvikruusi käest pandma ja kõnnõlõ vastama. Edimädses õnnõsuuvjas arvas veli ollõv uma latsõpõlvõsõbra, kellel kah olf täpselt samal pääväl sünnüpäiv. Helistajä suuvsõ õnnõ ja tervüst ja veli suuvsõ vasta kah. Aiva viil pikält juttu iks maast ja ilmast ja muidogi koroonast kah.

Telefon helisi sakõstõ. Häid suuvõ tullf tädide ja unodõ latsi ja muido tutvildõ käest. Lõuna aigu kõlisi telefon jälki.

Helistajä suuvsõ iks õnnõ ja tervüst, midä joba pia rohkõmbki vaia om ku õnnõ. Kõsse vele käest tä latsi käekäügi kottalõ ja käsk naasõlõ kah tervüst edesi saata. Vele arvamist pite olf helistajäs iks tuusama latsõpõlvõsõbõr, kes jo hummogugi. Veli suuvsõ viisakalõ iks õnnõ vasta kah. Esi mõtõl, et sõbra vaimsõ tervüsega om midägi halvastõ. Kuis tä sis ei mälehtä, et hummogu joba helisf. Seokõrd es nakka veli inämb uurma, kuis sõbra perrel lätt, ja jutt jäi lühembäs ku hummogu.

Järgmine helistajä olf velele tä tütär. Muu jutu siäh tundso

REIMANNI HILDEGARDI TSEHKENDÜS

tütär huvvi, kas väümiis ka om iks õnnõ suuvnu. Veli ütelf, et ei olõ, a küll jõud viil.

Nüüd helisf veletütär umalõ kavalerilõ, et äiapapa sünnüpäivä miilde tulõta. Väümiis ütelf, et täl joba ammuki helistet ja kõik hää soovi edesi ant, a sai ka arvu, et siin om midägi mätä. Kuna täl om huumorisuun iks väiga õigõ kotusõ pääl, sis otsusf tä mängu edesi mängi ja valõ jälki äia telefoninumbri. Muidogi es nakka veli hinnäst tutvustama. Veli es anna kah kuigimuudu jutu seeh märku, et tä sõbra vaimsõ tervüse peräst murrõh om.

Vele arvatõh olf toro otsah

iks jälki latsõpõlvõsõbõr. Veli olf nüüd piaaigu kullõja, täl olliva joba sõbraga kõik jutu kõnnõldu ja tä es nakka inämb ka õnnõ vasta suuvma. A murõ sõbra tervüse peräst lätõ viil suurõmbas. Tä mõtõl, et uur perrä, äkki kiäki tiid täst midägi täpsembäle ja vast saa kuigi avita.

Järgmine helistajä olf mu tõõnõ veli. Toolõ sai sünnüpäivälats umma murõt sõbra peräst kurta, selle et tuu latsõpõlvõsõbõr om tõõsõlõ velele kah tutva. Tõõnõ veli ütelf, et tuu helistajä es saa õkva kuigimuudu näide ütine sõbõr olla, selle et tä olf õkva lõpõtanu

tuuga kõnnõ. Tuu olf kūsünü sünnüpäivälatsõst vele telefoninummmõrd. No nüüd lätõ segäne värk vele jaos viil segätsembäs.

Vaivaltsaiva vele umavahel jutu aetu, ku sis peris sõbõr helisf. Kuna tä õkva kõnnõ algusõh ütelf, kiä tä om, sis julgu veli sõbralõ õnnõ kah suuvi. No nüüd sattõ õkva kuurma hinge päält maaha, et sõbra vaimsõl tervusel ei olõ hätä midägi. Murõtsõda tulõ rohkõmp hindä peräst.

Ku sis nädalilõpuh kõik pidolavva ümbre istõva ja seod luku kõnnõliva, olf naaru ja nalfa nii, et silmä tsilgõva.

samah nuka takah paika, et olkõ taa perämäne kangõlas-tego «kalli kodomaa» hääs.

No mi klass tullegi toona vanaravva korjamisõ võitjas. A oppaja umma sõnna es piä ni tuud oodõttut Leningradi-reisu es tulõki. Üteldi, et mi ollõv halva koolilatsõ ja sinä tuu jäi. Tuu pääle mi külh nõstimi mäso, es panõ 8. klasi lõpuni verevæt kaalarätti kaala. Toona olle tuu muidoki hää julgusõtõkk. Mõnõl võeti eski üllehpidämise hinnet allapoolõ, a kuul lasti siski är lõpõta.

VÄLJANDU ELLEN

Parm tsuskas

Nalapildiga tsuskas ütiskunda mõnõst hellembäst kotussõst Rõugõ Rebäse külä miis VARUSTINI ANDRES, tunnõt ka nimega PARM.

Tossu Tilda pajatus

Keeletsukõlus Võro turu pääl

Ku olli lats, olli esämajan peris palfo aastit sõaväeläidsi perre üürilidse. Kõigil olli latsõ, nii sai ma vinne keele suuhtõ inne kuuliminekit. Üten perren, kon imä olf vinne koolin oppaja, kantsõld väikut perrepojakõist vanaimä ehk babuška, nigu kõik teda kutsõva.

Ütel pääväl kõnnõl babuška mi imäle, et tahas oppi paiklikku kiilt turu pääl käumises. Säälsaman lätõski oppaminõ käümä. Kats edimäst sõnna olli «hapukuur» ja «kohopiim». Es olõ vika, õnnõ sõnalõpu kostu nafakalõ: kurr ja pimm. Pääasi,

et om arvu saia, millest jutt. Nii arvas mi imä.

Juhtu äpärduisigi, midä perän turu pääl naarti. Tuu olf ku hää huumor. Ütest babuška ostmisõ luust sai eski legend, midä edesi kõnnõldi. Vet kõnnõlõja panni umalt puult kah midägi mano. Ma panõ kirja, nigu ma tuud kuuli.

Kõndsõ vinne memm turu pääl ja jäi saisma munamüüjä lavva man. Oot-oot, kuis eestlase kannu toodangu kotsilõ ütlesegi? Miilde tullf! «Kanamunid desjat štuk!» ütelf memm kõva selge helüga. Naaruga võidõldõn pand müüjä kümme munna memmekese turukorvi.

TOSSU TILDA

Muda Mari pajatus

Rahha vai rahhu?

Ma kuuli raadiost, et joba mito aastat muutva maailma kõrraldust nii väiko aša, midä silmäga olõ-i nätäki. Ku kats aastat olf tuu väiku tegeläne koroonaviirus, sõs parhilla om tuu Vinne gaasimolõkul, kiä meid rahuh ei lasõ olla. Tuhandit kilomiitrit om torrõ, midä müüdä and tuud molõkuli takah otsi.

Noid gaasimolõkulõ ollõv kõgõ rohkõmp Saksamaal valalõ pääsnü. Äkki selle omgi

näide kantsler säändsес ime-likus lännü, et nuu molõkuli omma tälle pää sisse pääsnü. Ku iks raha om parõmb ku rahu, sõs om rassõ otsussit tetä.

Eestih om tuu vast üles lõütü, inämb niipalfo molõkulist ei kõnnõlda. Meil kõnnõldas vähä suurõmbast ašast, mille seeh omma hoobis aadomi. Näütisesse pronksist tettüst mehest. Tuu om nigu kodokäüjä, kiä ei anna meile rahhu.

MUDA MARI

Diversant

Kõiki muiõ eloseigelüisi man om tahet ütškõrd minno diversandis kah tetä. Ku ma katsandah klassih opsõ, hõigati vällä vanaravva kokkoajamisõ kampania. Oppaja lubasi suurõ suuga toolõ klassilõ, kiä kõgõ inämb kolla kokko korjas, keväjädse Leningradi-reisu. Tuul aol õks kõva sõna.

Mi peimi terve klassiga plaani, et lõõmi tuu värgi kinni. Naksimi kipõlt korjama noid är visatuisi panõ ni plekiribulit. Õnnõ nuu kaalsõva kopka iist ni noidki

nafalt es lõvvä. Toona jo hoi-ti ekä asja, et vast lätt vaia ni parandõdi-lapiti kõkkõ, midä vähägi andsõ. Nii olle tuu ettevõtmisõ paras präänik.

Ku mõnõl opjal vanõmb kongi ravvavärke seeh tüüt ni üt-te-tõist liisnas jäie, olti õnnõga kuuh. Mi pinginaabriga lätõsime vanna turbasuuhu, parhilladsõ Maksimarketi kottalõ. Kõnnõmi, silmä maah, ku ütõkõrraga, kagahii, terve raudtii relsijupikõnõ videli korgõ haina seeh. Vet tuu sääil vanast turbatüü aost jäänü. Punnitimi tuu sääilt vällä ni peimi arro, et ku mi

mito kõrda puhkami, jõvvami tä koolitarõ mano õks är vitä. Api olõ õs jo koskilt luuta. Nii teimiki, rassõ olf, a asja saie. Koolitarõ man kaaluti kõik kokkovinnat kraam är.

Mi esi ollimi muidogi uhkõ, et meil nii rassõ saak. A sa kirivä kikka kirgmine, miä nüüd vallalõ lätõ! «Kost ti taa relsi saiti, kost kottast täpsehe lõudseti?» Mi hiitü hirmsahe är, ku värisevä helüga mito kõrda pidi kõnnõlõma, kost ja mis. Kaimi, et tetäski diversandis, miä saa. Lõpus õks võeti relsijupp vasta. A mi pinginaabriga pannimi sääil-

Panõ' kokko sõnapoolõ! Üts sõna ei olõ' luudusõga kõüdet. Määne?

KUNNA	KUU
KIKKA	PAISTÕ'
PÕRKNA	LILL
LEHE	KUNN
UIBU	HAIN
LAVVA	NOKK
VÕIU	SIIMNE'
PÜTSK	HÄIERM
KÄRN	KAPSTAS
KULD	KAADSÄ'
PÄÄVÄ	MÄNG

Latsilõ

Vastus saada üte nädäli joosul meiliaadrõssi pääle latsinukk@umaleht.ee vai postiga: Uma Leht, Tartu 48, 65609 Võro.

Vastussõ mano panõ kirja uma nimi, vannus ja kimmähe ka postiaadrõs.

Vastajidõ vaihõl loositas vällä võrokeelitsit välläandit.

Latsinukka tugõva Võro instituut ja Võro selts VKKF.

Minevä kõrra vastus: VOLBRIPÄIV

Avvohinna saa RÕŽIKOVI ANNIKA (15) Verskast.

Kõrraga päiv lätt luuja õdagutäivas täüs tulõ kõik mis ma kae om hõpe kõik mis ma näe om kuld
J. Kaplinski

Mälehtämi hääd sõpra ja nõvvomiist

TULIKU ÜLOT

11.05.1957–30.04.2022

Võro Instituudi rahvas

Telli Uma Leht!

6 kuud – 6 €, 12 kuud – 12 €, e-arvõ püsimaasuleping 0.85 € kuun.

Telli saa ExpressPostist: tellimine.ee/umaleht, tel 617 7717.